

Ковач В.І.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА СЛОВАЧЧИНИ

У статті обґрунтовано основні теоретичні засади українсько-словацького євро-регіонального транскордонного співробітництва в цілому і проаналізовано особливості його сучасного інноваційного розвитку. Висвітлено теоретичні та юридичні аспекти транскордонного співробітництва України та Словаччини. Визначено основні форми транскордонних кластерів у системі транскордонного співробітництва. Розглянуто інноваційні форми цього співробітництва в межах прикордонного регіону.
Ключові слова: Україна, Словаччина, транскордонне співробітництво, регіон, кластер.

ВСТУП

Постановка проблеми. Узагальнення основних теоретичних підходів з проблематики єврорегіонального транскордонного співробітництва України та Словаччини вимагає визначення основних понять та категорій, зокрема таких, як «транскордонне співробітництво», «кластерна модель транскордонного співробітництва», «транскордонний кластер». Згідно з загальноєвропейськими принципами співпраці та методичними розробками Асоціації європейських прикордонних регіонів (АЕВР), необхідно вирізнити наступні типи транскордонної взаємодії, які суттєво відрізняються своїми характеристиками: транскордонне співробітництво (пряме співробітництво сусідніх прикордонних регіонів, між регіональними і місцевими владами вздовж кордону у всіх сферах життя, яке включає всіх зацікавлених суб'єктів; більш організоване завдяки тривалій традиції співпраці, міжгалузеве в рамках Асоціації європейських прикордонних регіонів), міжрегіональне співробітництво (співробітництво між регіональними і місцевими владами переважно в окремих секторах і за участі лише деяких суб'єктів; недостатньо організоване через коротку традицію співпраці; міжгалузеве в рамках Асамблеї Європейських Регіонів), транснаціональне (міждержавне) співробітництво (співробітництво між країнами стосовно спеціального предмету, наприклад, регіональний розвиток, який пов'язаний з великими, взаємозв'язаними транскордонними проектами; організаційна структура не розвинена; міжгалузевість рідко організована, але наявні певні досягнення в рамках міжнародних організацій, наприклад, Ради Європи) [13, с.12].

Важливо підкреслити, що принципи дії, інституційна база транскордонного співробітництва європейських регіонів базуються на положеннях Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями, підписаної країнами-членами Ради Європи

в м. Мадрид 21 травня 1980 року (т.зв. Мадридська конвенція 1980 р.) [4], та додаткових протоколів до неї [3].

Додатковий протокол до Мадридської конвенції (№159, або перший протокол) від 9 листопада 1995 року, підписаний державами-учасниками Конвенції, визначив правові засади транскордонної співпраці територіальних спільнот і влад. Протокол №2 до Європейської рамкової конвенції (№169) від 5 травня 1998 року поширив принципи транскордонного співробітництва і на міжрегіональну співпрацю, тобто на взаємини регіонів різних країн, які навіть не межують безпосередньо один з одним [3]. Мадридська конвенція разом із додатковими протоколами становлять загальні міжнародно-правові засади транскордонного співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Огляд наявної літератури та документів з транскордонного співробітництва, зокрема українсько-словацького єврорегіонального транскордонного співробітництва, свідчить, що українські вчені розглядають його як двостороннє співробітництво в контексті поглиблення та поширення європейського інтеграційного процесу конкурентоспроможних прикордонних регіонів двох сусідніх країн у різних формах транскордонної взаємодії: єврорегіони, асоціації, кластери, робочі групи, через які і здійснюються спільне планування програм та їх реалізація і моніторинг, комунікація, фінансування тощо. Безперечно, інституційно-правова, фінансова бази мають бути дзеркальними, отже, це є викликом для прикордонних регіонів України, які мають формувати інституційну базу, ідентичну загальноєвропейській. Сьогодні формування конкурентоспроможних прикордонних регіонів неможливе без всебічного використання інноваційного потенціалу транскордонного співробітництва в контексті розширення та поглиблення європейського інтеграційного процесу. Одним із найоптимальніших підходів є *кластерний підхід*. Інноваційні кластери на Закарпатті існують на основі електронної промисловості на базі індустріального парку у с. Розівка (Закарпаття), автомобілебудування на базі індустріального парку «Соломоново» (Закарпаття) тощо.

© Ковач Вікторія Іванівна, аспірант Української академії аграрних наук, Закарпатський інститут агропромислового виробництва, тел. (031)4123174, e-mail: kovach_vk@mail.ru

Насамперед кластерний підхід, на думку Соколенко С., є альтернативою традиційному секторному підходу і більш точно відповідає характеру мінливої природи суперництва ринкових інноваційних систем, як і постулатам сучасної теорії інновацій: «У країнах, які всебічно реалізували політику, що ґрунтується на кластерах, результати кластерних досліджень були основою формування такої політики. *Кластерний підхід* - це форми і методи визначення шляхів зміцнення взаємозв'язків та взаємозалежності між дійовими особами в мережі виробництва при виготовленні продукції, наданні послуг та створенні інновацій» [11, с.808]. Ціковою є думка доктора економічних наук Чужикова В.І., який, характеризуючи основні форми кластерів – як деревообробні, виноробні, рекреаційні та інші комплекси, цілком прагматично визначає кластер як «конкурентоспроможну організаційну форму територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації, яка дає максимальний господарсько-соціальний ефект через мінімізацію видатків у порівняно подібних галузях, використовуючи новітні технології, має на території кілька фірм, що конкурують одна з одною, та університетів, які забезпечують виробництво та лабораторії висококваліфікованими кадрами й сучасними технологічними розробками» [12, с.59]. Вітчизняні вчені (Мікула Н., Соколенко С., Чужиков В.) розробляють питання використання кластерного підходу, однак теоретичні узагальнення щодо його застосування у транскордонному регіоні в межах прикордонних регіонів двох чи трьох країн поки що є недостатньо висвітленим аспектам регіональної економіки.

На нашу думку, кластерний підхід є важливим і з точки зору розробки програм транскордонного розвитку прикордонних регіонів України. Позаяк підвищує конкурентоздатність регіону, сприяє як залученню інноваційних форм, інвестицій у розвиток прикордонного регіону, так і розвитку мережових зв'язків та інфраструктури регіону у транскордонному співробітництві включно.

Формулювання цілей статті. Головною метою статті є дослідження на теоретичному рівні інноваційних форм у межах прикордонного регіону. Метою є також і характеристика теоретичних підвалин транскордонної співпраці, визначення оптимальних напрямів застосування кластерного підходу в межах Закарпаття та сусідніх з ним регіонів країн Європейського Союзу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Транскордонні кластери та транскордонні об'єднання, поряд із євро регіонами, слід розглядати як форми транскордонного співробітництва, а також і фактори розвитку регіональної економіки. Кластер згідно з визначенням Державного комітету України з регуляторної політики та підприємництва, – це група секторів промисловості та організацій, пов'язаних між собою відносинами купівлі - продажу, або підприємств, що мають загальну інфраструктуру,

замовників чи резерви кадрів, взаємодія між якими збільшує конкурентні переваги» [2].

На українсько-словацькому прикордонні важливим є формування *транскордонного кластеру* в межах Закарпатської області (Україна) та Кошицького і Пряшівського країв (Словацька Республіка), який у зазначеному географічно-просторовому транскордонному регіоні об'єднуватиме різноманітних суб'єктів транскордонного співробітництва – компанії, інституції, громадські організації, вищі учбові заклади, науково-дослідні інститути, які співпрацюватимуть у виробництві спільного продукту чи послуг, кінцевим результатом якого буде досягнення мережевого ефекту.

Формування транскордонних регіонів, транскордонних кластерів на кордоні України та Європейського Союзу на базі усталених транскордонних зв'язків є ефективним інструментом у вирішенні щоденних проблем прикордонних регіонів. Транскордонні кластери, на думку доктора економічних наук Мікули Н.А., можна визначити як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, що географічно зосереджені у транскордонному регіоні, співпрацюють та конкурують, спеціалізуються в різних галузях, проте пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна одну, об'єднуючись для реалізації спільних проектів чи виготовлення спільних продуктів, що в кінцевому підсумку дає можливість отримання синергетичних та мережових ефектів, дифузії знань та навиків тощо [6, с.130-131]. Таке саме тлумачення транскордонного кластеру пропонується у Концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів.

Такий транскордонний кластер на українсько-словацькому прикордонні чи навіть у форматі більш широкому (українсько-словацько-угорський), є можливим, наприклад, у транспортно-логістичній сфері. Він міг би діяти на територіях трьох країн (Закарпатська область України, регіон Саболч-Сатмар-Берег Угорщини, Кошицький край Словаччини). Ефективне використання лісових ресурсів Карпат, власне лісокористування та сталий розвиток Карпатського регіону створюють можливість для формування транскордонного кластеру в деревообробній сфері. Створення туристично-рекреаційного транскордонного кластеру поєднуватиме спільний природний, рекреаційний потенціал, історичну та культурну спадщину різних етносів Карпатського регіону. Інноваційний розвиток транскордонних регіонів із максимальним використанням наявних природних, трудових і виробничих ресурсів у форматі українсько-словацького транскордонного об'єднання дасть змогу не тільки задіяти іноземний досвід, але і сприятиме соціально-економічному розвитку західних прикордонних регіонів України. Таким чином, схожість природно-рекреаційного потенціалу, спільність історичного та культурного розвитку, динамічне двостороннє економічне співробітництво, міжрегіональне та транскордонне співробітництво двох сусідніх народів загалом створюють умови для створення

конкурентоспроможного українсько-словацького транскордонного кластеру.

Згідно з Концепцією Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів, використання потенціалу останніх у різних галузях економіки здатне дати «відповіді» на зовнішні виклики і внутрішні проблеми різкої диференціації українських регіонів, в тому числі прикордонних. Безперечно, більш вражаючими є асиметрії вже у порівняльному контексті західних українських прикордонних регіонів, зокрема Закарпатської області, та східних прикордонних регіонів Євросоюзу, зокрема Кошицького та Пряшівського країв Словаччини, де кластеризація економіки виступає в якості засобу підвищення конкурентоспроможності регіонів, а також як механізм гнучкого реагування на кон'юнктуру світових ринків, зростання стабільності функціонування завдяки інтеграції конкурентних переваг конкретних суб'єктів економічної діяльності [9].

З-поміж основних проблем, які гальмують активне використання інноваційного потенціалу транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України та ЄС, можна виділити такі: недостатнє використання вигідного географічного розташування і транзитного потенціалу; низький рівень інвестиційної привабливості прикордонних регіонів та збільшення диспропорцій між регіонами; посилення маятникової міграції на прикордонні, зокрема і відтік трудових, інтелектуальних та інших ресурсів з прикордонних регіонів України; недосконалість відповідних правової та інституційної систем з питань транскордонного співробітництва, зокрема у питаннях децентралізації та фінансування транскордонних проєктів.

Метою національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів як важливого засобу реалізації державної регіональної політики є підвищення рівня якості життя громадян, забезпечення конкурентоспроможності України та її регіонів, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку транскордонних регіонів з одночасним підвищенням рівня гармонізації нормативно-правових і соціально-економічних умов для розвитку промислової, науково-технічної та інших видів транскордонної взаємодії у сфері виробництва і надання послуг та трансферту технологій.

Основними завданнями національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів є :

1) забезпечення розвитку транскордонних регіонів у інноваційно-інвестиційний спосіб, зокрема з використанням можливостей кластерів;

2) розвиток транскордонного співробітництва як інноваційного елемента нової державної регіональної політики, сприяння інтеграції України та її регіонів у загальноєвропейський простір;

3) створення в транскордонних регіонах центрів економічного зростання з метою підвищення індексу якості людського життя, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку;

4) зменшення потенційного напруження на українських кордонах та нівелювання негативної ролі кордонів у повсякденному житті громадян [10].

У правовому сенсі, згідно із законодавством України, «кластер» трактується в контексті класифікації «інноваційна структура». Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. №549 «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [8] у пункті 2 визначає, що «інноваційна структура – це юридична особа будь якої організаційно-правової форми, яка створена відповідно до законодавства (вид А), або група юридичних осіб, яка діє на підставі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи і без об'єднання вкладів її учасників (вид Б), з певними сферами діяльності і типом функціонування, орієнтованими на створення та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції». У відповідності з пунктом 4 Порядку визначено, що ініціатором створення інноваційної структури можуть бути центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, організації незалежно від форм власності. Отже, Постанова Кабінету Міністрів №549 від визначає порядок створення та функціонування інноваційних структур в Україні.

Прикладом транскордонного кластеру за участю України може бути транскордонний *кластер підприємств* «Карпати», який розташований та діє з 2004 р. в Ужгородському та Берегівському районах Закарпатської області України та на сусідніх прикордонних територіях Угорщини і Словаччини. Діяльність цього транскордонного кластеру спрямована на розвиток підприємництва Трикордоння, заплановане фінансування з джерел ЄС, відповідних національних, регіональних та місцевих бюджетів. Метою кластеру підприємств «Карпати» є сприяння: появі в регіоні фірм, які вже є або можуть стати підприємцями для великих міжнародних підприємств; підключенню регіону Трикордоння та Земплінського єврорегіону Словаччини та Угорщини до економічного життя своїх метрополій; створенню мережі співпрацюючих підприємств та підвищенню ефективності їх співпраці; розбудові зв'язків із новими підприємцями та залученню їх до кластеру; залученню іноземних інвестицій у Земплінський єврорегіон та Трикордоння. Координатором кластеру підприємств «Карпати» в Україні є Закарпатський центр розвитку підприємництва в м. Ужгород.

Упровадження українськими прикордонними регіонами європейських норм і принципів співпраці, а також загальноєвропейської інституційної складової неможливе без урахування єдиної класифікації регіонального устрою Європейського Союзу – NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes). Ця європейська класифікація з 1988 року не тільки ранжує регіони Євросоюзу, але сприяє і плануванню та моніторингу фінансування проєктів транскордонних регіонів Європейського Союзу. Статистично-територіальні одиниці ЄС диференціують регіони за обсягом, за соціально-економічним рівнем,

демографічними та іншими показниками, усього NUTS – як ієрархічна класифікація, включає три регіональні (NUTS I, II, III) та два локальні (NUTS IV, V) рівні: NUTS I: макрорегіони, регіони; NUTS II: мезорегіони, адміністративні одиниці; NUTS III: округи; NUTS IV: рівень маленьких територій; NUTS V: населені пункти, поселення [5]. Найбільші у масштабному вимірі і найменші у кількісному значенні регіони – це регіони моделі рівня статистичної територіальної номенклатури NUTS-1 [5]. Середній рівень NUTS-2 є найпоширенішим і відповідає масштабу адміністративних округів, для України – це рівень області. NUTS-3 – це найдрібніші регіони, що в українському випадку дорівнює розмірам району. Статистичну систему класифікації, яку розробив EUROSTAT (Статистичне управління Євросоюзу), введено в практику наказом Комітету Європейського Співтовариства № 2052/88 про завдання Структурних фондів. Використання статистичної класифікації регіональних одиниць ЄС регламентовано Наказом комітету № 2081/93 [1].

ВИСНОВКИ

Розглядаючи європейський досвід створення кластерів, слід зазначити його міжнародний вимір, тобто транскордонний, транснаціональний формат є ключовою складовою системи високотехнологічного конкурентоспроможного динамічного кластера. На нашу думку, саме міжнародний вимір є найоптимальнішим для формування українсько-словацького кластеру. Кластерна модель

транскордонного співробітництва дедалі більше поширюється в Європі, особливо на прикордонних територіях за ініціативи регіональних влад чи підприємців у контексті посилення євроінтеграційної складової. Так, іноді транскордонні кластери чи транскордонні об'єднання створюються і на базі єврорегіонів.

Задіяння кластерів на західному прикордонні України з прикордонними регіонами Європейського Союзу визначає не тільки сучасний прагматичний підхід до економічного розвитку периферійних регіонів, але і свідчить про наявність стратегічного мислення та стратегічного підходу у використанні інноваційного потенціалу транскордонної співпраці та формуванні транскордонних регіонів. Отже, сьогодні вкрай необхідною є підтримка інноваційної активності суб'єктів транскордонного співробітництва у здійсненні комплексу заходів щодо розвитку всіх підсистем інноваційної транскордонної системи, зокрема це створення нових інституцій для розвитку українсько-словацького транскордонного співробітництва, розробка Спільної стратегії українсько-словацького транскордонного співробітництва, підготовка кваліфікованого персоналу, усунення диспропорцій, фактично, асиметрії у соціально-економічному розвитку прикордонних регіонів та розвиток міжрегіональних зв'язків та міжрегіональних кластерів.

Подальші наукові розвідки плануються стосовно аналізу українсько-румунського транскордонного співробітництва.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баян А.В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу / А. Баян. - Ужгород: Ліра, 2006. – 325 с.
2. Дані прес-служби Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=36276
3. Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
4. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Мадрид, 21 травня 1980 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
5. Кіш Є.Б. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України / Є. Кіш // Незалежний культурологічний журнал І. - Львів, 2002. - №23 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm>
6. Мікула Н.А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н.А.Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: збірник наукових праць. Вип. 3 (71). – Львів, 2008. – С.129-141.
7. Посібник з кластерного розвитку. В рамках проекту ЄС «Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах». – К. – 2006. – 38 с.
8. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>
9. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>
10. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів» [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>
11. Соколенко С.Кластери в глобальній економіці / С. Соколенко. – К.: Логос, 2004.
12. Чужиков В.І. Економіка зарубіжних країн / В.І. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2005.
13. Association of European Border Regions: 30 Years of Working Together. – Gronnau: AEBR, 2001.

Одержано 15.05.2014 р.